

Урош З. БУРКОВИЋ

ТИН УЈЕВИЋ

Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

(А(џ)ра)кција Ујевић: авангарда, анјажман и револуција у делу
Тина Ујевића: зборник радова. Бојан Јовић, Бојан Чолак (ур.).
Београд: Институт за књижевност и уметност, 2022, 378 стр.)

Реткост је да зборник научних радова испуњава и највише академске стандарде и да је истовремено приступачан, односно отворен за сусрет са широким кругом знатижељних читалаца. Ту, међутим, прожимања тек почињу, тако да се с пуним правом може тврдити да је *А(џ)ра)кција Ујевић* утемељена на вишеструким сусретима: између српских (Институт за књижевност и уметност у Београду) и хрватских проучавалаца књижевности (Филозофски факултет Свеучилишта у Загребу),¹ односно српске и хрватске књижевне сцене, затим, између поетике и политике, поезије и прозе, јавног и приватног, историје рецепције и савремених читања, запада и истока, модернизма и авангарде, али чак и између различитих могућности геопоетичких, екокритичких, па и неантропоцентричних погледа на Ујевићево дело.

Свих двадесет радова зборника приказују, стога, не само живописну панораму Ујевићевог стваралаштва већ и околности књижевног и шире друштвеног живота једног минулог времена, чији рефлекс, понекад недовољно препознати, и даље трају. Тин Ујевић (1891–1955) се као класик хрватске књижевности, у више наврата и (контроверзни) житељ Београда, али и аутор коме су идеје (јужно) словенског јединства биле блиске, јавља као изузетна фигура контакта, али и могућих спорења, полемика, па и преиспитивања. С тим у вези, нарочито у односу на већ богату литературу о Ујевићу, драгоцен научни допринос зборника представља мапирање начина на које је хрватски књижевник уписан у културу сећања различитих, не само националних традиција.

1 Сарадња београдског Института за књижевност и уметност и Филозофског факултета у Загребу резултирала је двома конференцијама. Тако је зборник *А(џ)ра)кција Ујевић: авангарда, анјажман и револуција у делу Тина Ујевића*, настао у односу на истоимену конференцију одржану 31. маја и 1. јуна 2018. године у Институту за књижевност и уметност у Београду. Њој је претходила конференција *Ја као своја слика. Diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića* на Филозофском факултету Свеучилишта Загребу 16. и 17. новембра 2017. године, која је такође заокружена зборником радова. Тим уредника оба сусрета био је исти и то: из Београда – Бојан Јовић и Бојан Чолак и из Загреба – Марина Протрка Штимерц и Анера Ризнар.

Већ први текст зборника, рад Александра Петрова „Ујевић као песник 'изгубљене генерације'“, отвара ту тему. Повезујући Ујевића с остварењима писаца „изгубљене генерације“, која су обележена одсуством илузија, еротиком и циничним сагледавањем света (12), Петров истражује и како су наведене одлике присутне и у делима српских књижевника. Синтагма „изгубљена генерација“ тако не означава само израз специфичне књижевноисторијске формације предвођене Ернестом Хемингвејем, Гертрудом Стајн и Т. С. Елиотом већ свеприсутно расположење уметника након Првог светског рата, које је у различитим срединама и различитим контекстима имало различите одјеке. Упркос увиђању извесних поетичких разлика, попут, за представнике „изгубљене генерације“ несвојственог обраћања „бескрајном Богу“ (21), Петров даје потврдан одговор на припадност Ујевића овом корпусу и то пре свега у контексту дистопијског аспекта свог песништва (25).

Након Петровљевог сврставања Ујевића у европски, па и светски контекст аутора „изгубљене генерације“, Бојан Јовић у раду „Тин Ујевић у калеидоскопу српске авангарде“ проницљиво, уз прегршт изврских примера, показује несвакидашње присуство Ујевића у београдској међуратној књижевној и културној средини. О поетизацији Ујевићевог особеног карактера, где се истичу боемство, ексцентричност и „разбарушени“ дендизам, сведочи велики број осврта, чланака, карикатура, полемика, пародија и других, разноврсних облика јавних иступа српских авангардиста. Без обзира на незанемарљиве поетичке разлике, оличене у Ујевићевом модернистичком опредељењу и осећају неприпадања авангардним токовима, „Ујевић за српске авангардисте постаје јединствен пример прожимања стваралачког и личног начела (...) и бескомпромисног окретања књижевности“ (49). Оно што су београдски авангардисти хрватском књижевнику замерали (Токин, Драинац, Мицић) може користити не само као студија (не)разумевања већ и својеврсна аутопоетичка анализа, кроз коју се осветљавају кључна гледишта истакнутих аутора српске књижевне авангарде.

Ипак, нису само животни стил и поетичка несагласја представљали повод за полемична, па и идеолошка читања Ујевићевог дела. То показује прилог Бојана Чолака „Песнички активизам раног Ујевића“. Усредсређујући се на Ујевићево песништво настало до 1914. године, Чолак уредно и убедљиво, анализирајући главне мотиве и теме, доказује да су пишчева политичка уверења била пресудна за ову фазу његовог стваралаштва. Од хрватске борбе за националну самосталност од Аустроугарске (63) до опредељења за косовски мит као „идеал активистичког обрасца поступања“ (68), отвара се и пут ка „конструисању будућег тренутка“ (69) – Југославије као, оксиморонски речено, „неизбеживе Утопије“ (69). Разматрајући меру промена Ујевићевих политичких становишта, Чолак је дошао до онога

што је за хрватског песника у одабраном корпусу константно, а то је вредност непоколебљивости активизма.

Политичка читања Ујевића могу да буду, међутим, и другачије контекстуализована, о чему сведочи рад „Politika tijela kasnog Ujevića“ Марине Протрке Штимац. И док је рана фаза Ујевићевог дела, како је Чолак то утврдио, експлицитно политичка, његово позно стваралаштво своју „политичност“ исказује на други начин. Протрка Штимац своје тумачење, уз могућности саговорништва с наведеним радом Бојана Јовића, заснива на упросторавању искуства, али и различитим праксама (ауто)митологизације самог писца (85), као и стратегија театрализације његове јавне личности (87). Пренебрегавање пишчеве вантекстуалне егзистенције може осиромашити рецепцију његовог дела, посебно у односу на чињеницу тела као неизбежног услова сваког политичког, али и поетичког деловања. Читање Ујевићевих остварења зато никад не представља само непосредни сусрет с текстом већ и с целином његове *књижевне личности*, умногоме засноване на поетизацији бојемства и кафане као и кључног простора друштвене интеракције (81), односно производње јавног мњења, које је по својој природи политично.

Пети рад зборника „Dvostruki život riječi: iskopine iz sedre sadašnjice Tina Ujevića“ Миреле Дакић значајан је прилог осветљавању Ујевићевих ставова о уметности, као и дијалектике између поезије и прозе. Пишући о књизи есеја *Скалпел каоса*, ауторка указује на квалитете Ујевићеве прозе који су у рецепцији били запостављени, али и истиче да су пишчева предвиђања будућности књижевности усмерена управо ка превласти прозе (107). Сличне исходе истраживања демонстрира и рад Љубице Росић „Ујевићева поетичка разматрања у *Јагранској њошћи*“, у коме разноврсна фелтонистика хрватског писца добија значајно место за размисавање целине његовог дела. Анализа овог хетерогеног скупа текстова показује да је преовлађујућа стваралачка опсесија Ујевићева проналажење новог пута, како у изразу, тако и у садржају (154) и отпор „nemogućnosti proširivanja stvaralačke perspektive“ (150).

С тим у вези, посебно интересантна могла би бити два несвакидашња прилога које треба сагледавати у пару – радови Гордане П. Црнковић „Tinova pjesma drveća: drevna budućnost i avangarda antropocene“ и Мацеја Цервинског „Sunce i energija. Imaginarna karta Dalmacije u kulturno-političkim vizijama ranog Ujevića“. И док је први рад, кроз истраживања могућих преплитања (далеко)источне мисли, лирске ботанике и отворености ка не-људским животним формама, јасно екокритички профилисан, други се ослања више, али не и искључиво, на разматрања књижевне географије и геопоетике, завичајног и локалног, документарног и домашног, уз отвореност и према проучавању политичке инструментализације сећања. И једно и друго читање, међутим, одабир наведених приступа користе не

као полигон идеолошког деловања већ пре свега за продубљивање разумевања Ујевићеве поетике и посебно жанровске разноликости његовог дела. С обзиром на то да су перспективе које се тичу представљања простора у књижевности, као и увида еколошке хуманистике, тек у повоју у српској, односно хрватској научној средини, новина коју оба рада доносе превазилази значај самог зборника и постаје инспиративан путоказ за даљи рад. Имајући то у виду, читав један будући могући подухват сусрета с Ујевићевим делом могао би бити, у духу методолошког плурализма и интердисциплинарних приступа, посвећен управо пишчевом имагинирању природе.

Аргумент у прилог овој тези може се наћи и у раду Марије Митровић „Šta је за Ујевића (auto)biografija“, где се, у контексту размишљања о специфичностима аутонарације и умногостручавања идентитета у Ујевићевом делу, ауторка позива и на микробиолошка сазнања (167). Микроорганизми у људском телу су толико свепрожимајући да је живот без њих немогућ. Ово научно сазнање може имати и последице по конципирање онога што је јединственост човека, као и измену перспективе – јер људско биће није само обитавалац света него и екосистем за себе, симбиотички склоп у коме живе милијарде других животних облика. О онтолошким и антрополошким последицама ових тема већ су, између осталог, писали Мишел Серес и Тимоти Мортон и њихова запажања би могла да додатно актуелизују иначе изузетан прилог Марије Митровић. Надовезујући се на наведене теме, Митровић прави паралелу између Ујевићевих аутопоетичких ставова и односа (креативног) појединца и заједнице – успостављања уметника као *ко-индивидуе* (165), која се обистињује управо у односу на колективе којима припада.

О томе како се ауторско сопство утемељује у сусрету с *другим*, сведочи и низ компаративно усмерених радова зборника. Роберт Ходел („Slika modernističkog autora: Tin Ujević i Ivo Andrić kao antipodi“) тако прати трајекторију сличности и разлика два писца, још од чувеног песничког зборника *Хрвајска млада лирика* из 1914. године, где су уврштени како Ујевићеви, тако и Андрићеви стихови. Два сасвим различита темперамента показују се као уједно сродни и супротно смерни књижевни гласови – што се рефлектује како на плану успостављања лирског субјекта, тако и у контексту сасвим различитих животних путева (186).

Ива Тешић у раду о Винаверовој рецепцији Ујевића („Vinaverov Ujević“) не пише само о сусрету два уметника него и о могућим утицајима који су обликовали Винаверово мишљење о Ујевићу, попут Бергсонове филозофије (200). Попут многих радова зборника *А(ш)ра)кција Ујевић* и текст Иве Тешић апострофира *проблем јасиња*, а покреће и питање Ујевићевог отклона од националног и окретања према контексту светске књижевности (194).

Сличне проблеме детектује и Горан Коруновић („Ћовјеће što nisi kao svi drugi”: dinamika individualizma i kolektivizma u pesmama i prozi Tina Ujevića i Aleksandra Vuča“) кроз упоредно читање Ујевића и Александра Вуча. Коруновић у Ујевићевој аутофигурацији препознаје специфичну, *аутисајдерску њарагиџму*, у којој је улога песника упарена са социјално рубном позицијом (216). На тај начин сâм Ујевићев хабитус представља особени израз бунта, упоредив с Вучовим антикапитализмом и антрополошким песимизмом (213).

Рад Луја Парезанина „Gusta istina nomadizma – Ujević, simultanizam i avangardna tradicija u pjesništvu Josipa Severa“ је на сродан начин полемички отворен. На трагу геопоетичких идеја, Парезанин разматра постојање *цивилизацијској номадизма* (236), као и низ неуочених спона између дела Ујевића и Севера, које потичу пре свега, по ауторовом суду, из тога што се у историји рецепције Севера истиче првенствено утицај руских авангардиста, науштрб могућих веза с јужнословенским ауторима. Ипак, Парезанинов прилог, иако проучавалачки подстицајан, умногоме одудара од општег тона зборника – како у односу на одлучан критички тон усмерен према Дубравки Ораић Толић и националистичким читањима (хрватске) књижевности (245), тако и у односу на то да је највише простора у овом раду добио не сâм Ујевић већ Јосип Север.

Посебну групу радова зборника чине и компаративна сагледавања Ујевића у контексту осталих европских књижевности: италијанске (Сања Роић), француске, односно белгијске (Јелена Новаковић) и руске (Томислав Брлек, Адријана Видић). Док Сања Роић („Tin Ujević i 'pariški' Talijani. Od klasika do prvih avangardi“), пишући о Ујевићевим париским данима, разматра могућа укрштања с италијанском културом, посебно с италијанским ликовном авангардом, футуризмом и кубизмом, Јелена Новаковић („Тин Ујевић у франкофоном контексту: Емил Верхарен“) увиђа вишеструке везе између Ујевића и Емила Верхарена – како на биографском, тако и на поетичком плану. Новаковићева истиче не само дубоко поштовање које је хрватски песник имао према Верхарену (268) него покреће и врло значајно питање Ујевићевог доживљаја симболизма.

Томислав Брлек и Адријана Видић („Nikakav katihizis nego silna nebuloza: Ujevićeve neman Dostojevski“) Ујевића представљају као преводиоца приповетке „Хозјајка“ Достојевског из 1847. године, која је штампана 1921. у Београду (282). Анализа Ујевићевих преводилачких решења, осим високе оцене његовог умећа, осветљава и рецепцију руског писца од стране хрватског књижевника. С обзиром на то да је Ујевићева преводилачка делатност богата, још пажње у смеру традуктологије може представљати обећавајућу перспективу за даља истраживања.

Последња група радова зборника *А(џ)ра)кција Ујевић* састоји се из четири рада посвећених стилистичким читањима Ујевићевог дела. Први у наведеној групи је прилог Крешимира Багића „Јека svih glasova“. Налазећи добру меру између слободнијег, есејистичког представљања истраживања и научне прецизности, Багић сажима готово све до сада споменуте теме и то првенствено кроз тумачење преовлађујућих Ујевићевих поетичких стратегија. Од посебног статуса Ујевића у савременом хрватском друштву (293), преко енциклопедије тема и мотива (294), облика песничке (само)свести, али и нарцисоидних иступа (296), све до проучавања улоге парадокса (307) и природе метафоричности Ујевићевог дела (301), Багић показује колико је Ујевићев књижевни универзум сложен и изнова подстицајан. Багић, који је иначе и добитник најпрестижније хрватске песничке награде „Тин Ујевић“ за 2022. годину, свој рад заокружује необичним и корисним додатком – малим речником Ујевићеве поетске лексике, који ће у будућности можда добити и свој потпунији облик.

Наредни рад последње групе радова представља текст Дубравке Богутовац „Sinegdohalnost u zbirci poezije *Žedan kamen na studenci Tina Ujevića*“. Попут Горана Коруновића, и Богутовац сматра да је однос колективног и индивидуалног пресудан за размишљање о Ујевићевом песништву, а синегдоху истиче као стилску фигуру која то најделотворније предочава. И док су у метонимији два смисла у координацији, у синегдоху постоји увек аспект међусобне субординације (332), које може да се рефлектује на међусобно прожимање различитих нивоа сопства (333), али, у духу екокритичких истраживања, и на феномен *ауџојоезиса* (334)¹, као сваког система који је способен да се самоодржи и саморепродукује. Сходно томе, ауторка синегдоху тумачи као „*autopoietičko, fraktalno, svjetotvorno načelo teksta*“ (339), и као таква се може разумети као главно стваралачко начело Ујевићеве књижевности.

Претпоследњи рад зборника је „*Ujevićeva lirska pragmatika: о ројми епидеиксе у Ујевићевом стваралаштву*“ Анере Ризнар. Ауторка издваја како кључна својства епидеиксе као специфичног, перформативног књижевног модуса (343), тако и облике испољавања изразите реторичности у Ујевићевом делу. Подстицајном теоријском поставком, Анера Ризнар не само што је унеколико исправила упадљив мањак стилистичког читања хрватског песника (341) него је и отворила пут ка новим истраживањима.

Зборник се заокружује радом „*Ујевићеве метричке конструкције*“ Сање Париповић Крчмар, ауторке која се посвећено бави управо питањима версификације и теорије стиха. Пишући о појави и значењу слободног стиха код Ујевића, Париповић Крчмар излаже

¹ Иако је у парентези на страни 334 истакнута студија Матуране и Варела о овом појму из 1980. године, у списку литературе не може се наћи наведени извор.

његово историјско и теоријско утемељење (358). Тежња ка сталним мењањем поетских форми укореењена је у Ујевиев модернистички програм, оличен у самонаметнутом захтеву за тражењем нових форми за нове садржаје (355).

Стога, имајући у виду управо мисао о новини, као и приказан изузетан распон истраживачких тема, иза којих се назиру и могућности нових перспектива, важност зборника *Аџи(рак)џија Ујевиев* ће се, у сваком наредном читању, изнова потврђивати. Може се, међутим, већ сад тврдити да је ова публикација по темељности, иновативности и свеобухватности незаобилазно штиво за свакога ко се професионално бави Ујевиевим стваралаштвом.